Yazar: Dr. Ali Eren Demir

Kerbela Anlatısı ve Kolektif Yas: Alevî Kimliğinde Travmatik Hafıza ve Ritüelleştirilmiş Duygular

Yayın Tarihi: **15 Ocak 2026**

Özet

Kerbela anlatısı Alevi inancının ve kimliğinin merkezinde yer alan travmatik bir hafıza unsurudur. Hicri 61 (Miladi 680) yılında Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in Irak'taki Kerbela çölünde Emevi ordusu tarafından katledilmesi Alevi toplumsal belleğinde derin izler bırakmıştır. Bu olay sadece tarihsel bir hadise olarak anılmaz; kuşaklar boyunca ritüelleştirilmiş yas pratikleriyle yeniden canlandırılır ve kolektif kimliğin temel taşı haline gelir (Yıldırım 2020, 156-158). Kerbela anlatısı Alevilerde mazlumluk bilinci, adalet arayışı ve direnç kültürünün kaynağını oluşturmaktadır. Duygu sosyolojisi perspektifinden bakıldığında Kerbela anlatısı toplumsal düzeyde üretilen ve yönetilen bir yas pratiğidir. Hochschild'in duygu emeği kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde Alevi ritüelleri bireylerin duygularını toplumsal normlara göre şekillendiren mekanizmalar olarak işlev görür (Hochschild 1983). Muharrem ayında icra edilen yas ritüelleri bireyleri kolektif bir hüzün deneyimine dahil ederek toplumsal dayanışmayı pekiştirir. Cem törenlerinde okunan mersiyeler ve deyişler Kerbela travmasını kuşaktan kuşağa aktarır (Markussen 2012). Halbwachs'ın kolektif hafıza teorisi Kerbela anlatısının nasıl toplumsal bir bellek haline geldiğini açıklar (Halbwachs 1992). Bireysel hatırlama her zaman toplumsal çerçeveler içinde gerçekleşir. Kerbela olayını hiç yaşamamış nesiller bile ritüeller aracılığıyla bu travmayı sanki kendi deneyimleriymiş gibi içselleştirirler. Alexander'ın kültürel travma kavramsallaştırması bu süreci daha da netleştirir: travma doğrudan yaşanan bir olay değil toplumsal inşa sürecidir (Alexander 2004). Kerbela anlatısı Alevi dedeleri, ozanları ve cemaati tarafından sürekli yeniden üretilerek canlı tutulur. Bu anlatı sadece geçmişi hatırlatmaz; güncel adaletsizliklere karşı mücadele için meşruiyet zemini sağlar.

Kerbela ve Alevî Belleğindeki Yeri

Kerbela, İslam tarihinin en travmatik hadiselerinden biridir. Hz. Muhammed'in vefatının ardından hilafet meselesi İslam toplumunda derin ayrılıklara yol açmıştır. Hz. Ali'nin ve

soyunun hilafet hakkına sahip olduğuna inanan gruplar Emevi iktidarına karşı direniş göstermişlerdir. Hz. Hüseyin bu direnişin sembolik liderlerinden biri haline gelmiştir (Halm 2004). Hicri 61 yılında Hz. Hüseyin ailesi ve az sayıda taraftarıyla birlikte Kufe'ye doğru yola çıkmıştır. Ancak Kerbela çölünde Emevi ordusunca kuşatılmış ve su kaynaklarından mahrum bırakılmıştır. On gün süren kuşatmanın ardından Hz. Hüseyin ve taraftarları katledilmiş, ailesi esir alınmıştır. Bu olay İslam dünyasında özellikle Şii ve Alevi topluluklar için derin bir travma kaynağı olmuştur (Ayoub 1978).

Aleviler için Kerbela sadece Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi değildir; adaletin ve hakkın zulme karşı yenilgisidir. Ancak bu yenilgi aynı zamanda manevi bir zafer olarak da yorumlanır. Hz. Hüseyin zalim iktidara boyun eğmemiş ve ölümü tercih etmiştir. Bu tavır Alevi inancında "erlik" ve "yiğitlik" idealiyle örtüşür (Dressler 2013, 89-91). Kerbela anlatısı mazlumun haklılığını ve zalimlerin sonunda mahkum olacağını vurgular.

Alevi ritüellerinde Kerbela anlatısı merkezi bir yer tutar. Muharrem ayı Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ay olduğu için özel bir önem taşır. Bu ayda Aleviler oruç tutar, cem törenlerinde Kerbela mersiyelerini okur ve kolektif yas tutarlar. Kerbela hikayesi sadece tarihsel bir bilgi olarak aktarılmaz; duygusal yoğunluğuyla dinleyenleri derinden etkiler. Deyişlerde Hz. Hüseyin'in susuzluktan çektiği acılar, ailesinin esaret altına alınması ve zulmün galibiyeti anlatılır (Shankland 2003, 78-79).

Travmatik Hafıza: Geçmiş Şimdide Yaşıyor

Travma çalışmaları literatüründe travmatik olayların bireysel ve kolektif düzeyde nasıl deneyimlendiği uzun süredir tartışılmaktadır. Caruth'a göre travma geçmişte kalmış bir olay değildir; sürekli olarak şimdide yeniden yaşanan bir deneyimdir (Caruth 1996, 4-5). Travmatik anı hatırlamak değil tekrar tekrar deneyimlemektir. Bu perspektif Kerbela anlatısının Alevi hafızasındaki yerini anlamak için kritik önem taşır.

Alexander kültürel travma kavramını geliştirerek travmanın toplumsal inşa sürecini açıklamıştır (Alexander 2004, 1-30). Ona göre bir olay doğrudan travma yaratmaz; toplumsal gruplar bu olayı travmatik olarak kodlar ve anlamlandırır. Kerbela olayı başlangıçta İslam tarihinde birçok çatışmadan biri olarak görülebilirdi. Ancak Şii ve Alevi geleneklerde bu olay sembolik bir anlam kazanmış ve kolektif kimliğin temel taşı haline gelmiştir.

Halbwachs'ın kolektif hafıza teorisi bu sürecin nasıl işlediğini gösterir (Halbwachs 1992). Bireyler geçmişi hatırlarken toplumsal çerçevelerden yararlanırlar. Alevi cemaati Kerbela'yı hatırlarken dedelerin anlattığı hikayeler, okunan deyişler ve icra edilen ritüeller aracılığıyla ortak bir bellek inşa eder. Bu bellek sadece bilişsel bir süreç

değildir; duygusal bir deneyimdir. Kerbela anlatıldığında dinleyenler hüzün, öfke ve dayanışma duygularını birlikte yaşarlar.

Connerton'un beden hafızası kavramı Kerbela anlatısının nasıl kuşaktan kuşağa aktarıldığını açıklar (Connerton 1989). Yazılı metinler ve sözlü anlatılar önemlidir ancak bedensel pratikler belleğin en güçlü taşıyıcılarıdır. Muharrem ayında tutulan oruç, cem törenlerinde yapılan secde ve semah toplumsal belleği bedensel olarak pekiştirir. Bedenler Kerbela travmasını yeniden üretir ve yeni nesillere aktarır.

Eyerman ise költer travmasını kültürel travma olarak kavramsallaştırırken travmanın taşıyıcıları olarak entelektüel ve dini liderlerin rolünü vurgular (Eyerman 2001). Alevi dedeleri ve ozanları Kerbela anlatısının taşıyıcılarıdır. Onlar bu hikayeyi sadece tekrar etmezler; yorumlar ve günceller. Kerbela'da yaşanan adaletsizlik günümüzdeki adaletsizliklerle ilişkilendirilir. Böylece geçmiş ve şimdi arasında köprü kurulur.

Ritüelleştirilmiş Yas: Muharrem ve Cem

Durkheim ritüellerin toplumsal dayanışmayı pekiştirdiğini ve kolektif bilinci güçlendirdiğini belirtir (Durkheim 1965). Alevi ritüellerinde Kerbela anlatısı merkezi bir yer tutar ve bu anlatı toplumsal düzeyde yas tutma pratiğine dönüşür. Muharrem ayı Kerbela'nın anıldığı ve kolektif yas tutulduğu zamandır.

Muharrem ayında Aleviler on iki gün oruç tutarlar. Bu oruç sadece fiziksel bir perhiz değildir; manevi bir arınma ve Hz. Hüseyin'e saygı gösterme biçimidir. Oruç döneminde et yenmez, düğün yapılmaz ve eğlence meclisleri düzenlenmez (Yıldırım 2020, 158). Toplum kolektif bir hüzün haline girer. Bu hüzün bireysel değildir; sosyal normlarla düzenlenmiş ve ritüelleştirilmiş bir duygudur.

Cem törenlerinde Kerbela mersiyelerinin okunması ritüelleştirilmiş yasın en yoğun anıdır. Mersiyeler Hz. Hüseyin'in çektiği acıları, ailesinin dramını ve zulmün vahşetini anlatır. Bu anlatılar duygusal olarak çok yoğundur ve dinleyenlerde derin bir etki yaratır. Ağıtlar ve deyişler aracılığıyla Kerbela travması yeniden canlandırılır (Markussen 2012, 89-91).

Turner'ın liminality kavramı cem törenlerinin özel karakterini anlamak için yararlıdır (Turner 1969). Cem sırasında gündelik toplumsal hiyerarşi askıya alınır ve cemaat eşit bireyler olarak bir araya gelir. Bu eşik durumunda duygusal yoğunluk zirveye ulaşır. Kerbela anlatısı bu liminal alanda paylaşıldığında bireyler arasında güçlü bir bağ oluşur. Kolektif yas bireysel hüznü sosyal bir deneyime dönüştürür.

Yas ritüellerinin terapötik bir işlevi de vardır. Freud'un yas teorisi bireysel düzeyde kayıp nesneyle ilişkinin yeniden düzenlenmesini içerir (Freud 1917). Ancak kolektif

düzeyde yas ritüelleri topluluğun travmatik geçmişiyle hesaplaşmasını sağlar. Kerbela anlatısı her yıl yeniden anlatıldığında cemaat travmayı yeniden işler ve anlam verir. Bu süreç sonsuz bir yas değildir; travmayı kimliğin bir parçası haline getirerek yaşanabilir kılan bir mekanizmadır.

Kolektif Yas ve Kimlik İnşası

Kerbela anlatısı Alevi kimliğinin inşasında merkezi bir rol oynar. Kolektif yas sadece geçmişi hatırlamak değildir; "biz" duygusunu üretmek ve sınırları çizmektir. Anderson'ın "hayali cemaatler" kavramsallaştırması bu süreci açıklar (Anderson 1983). Uluslar ve toplumsal gruplar kendilerini ortak anlatılar ve semboller aracılığıyla hayal ederler. Kerbela Alevilerin ortak travmasıdır ve bu travma topluluğu bir arada tutar.

Assmann'ın kültürel bellek teorisi Kerbela anlatısının kurucu mit işlevi gördüğünü gösterir (Assmann 1995). Kültürel bellek toplumsal grubun kimliğini tanımlayan ve meşrulaştıran anlatılardan oluşur. Kerbela Aleviler için böyle bir kurucu anlatıdır. Bu anlatı "biz kimiz" ve "neye inanıyoruz" sorularına cevap verir. Hz. Hüseyin'in adaletten yana tavrı Alevi ahlakının temelini oluşturur.

Kerbela anlatısı aynı zamanda bir ayrışma mekanizmasıdır. "Biz" ve "onlar" ayrımı bu anlatıda belirginleşir. Hz. Hüseyin ve ailesi "biz"i temsil ederken Yezid ve ordusu "onlar"ı temsil eder. Bu ikili karşıtlık sadece geçmişe ait değildir; günümüzde de devam eder. Mazlumlar ve zalimler, hak sahipleri ve haksızlar arasındaki mücadele Kerbela'dan günümüze uzanır (Dressler 2013, 92-93).

Kollektif yas kimliği pekiştirirken toplumsal hafızayı da canlı tutar. Nora'nın hafıza mekânları kavramsallaştırması bu bağlamda önemlidir (Nora 1989). Kerbela fiziksel bir mekân olmasının ötesinde sembolik bir hafıza mekânıdır. Alevi cemaati Kerbela'yı her yıl ritüellerle yeniden inşa eder. Cem meydanı Kerbela'nın sembolik bir temsili haline gelir. Böylece uzak bir geçmiş şimdide yaşatılır.

Kolektif yas siyasallaşma sürecinde de etkili olmuştur. Özellikle 20. yüzyılda Aleviler benzer adaletsizliklerle karşılaştıklarında Kerbela anlatısını siyasi bir meşruiyet kaynağı olarak kullanmışlardır. Madımak, Çorum ve Maraş katliamları gibi olaylar Kerbela travmasıyla ilişkilendirilmiştir (Massicard 2013). "Kerbela'da ne olduysa burada da o oluyor" söylemi geçmiş ve şimdi arasında köprü kurar. Bu bağlam kolektif yas duygusunu toplumsal direnişe dönüştürür.

Duygu Sosyolojisi Perspektifi

Hochschild'in duygu sosyolojisi yaklaşımı Kerbela anlatısının duygusal boyutunu anlamak için önemli bir çerçeve sunar (Hochschild 1983). Ona göre duygular doğal ve

spontan değildir; toplumsal normlar tarafından şekillendirilir ve yönetilir. Alevi ritüellerinde hüzün, öfke ve dayanışma duyguları toplumsal kurallarla düzenlenir. Cemaat üyeleri nasıl hissetmeleri gerektiğini öğrenirler ve bu duyguları sergilerler.

Duygu emeği kavramı bu sürecin emek yoğun bir süreç olduğunu gösterir. Dedeler cem törenlerinde Kerbela hikayesini anlatırken duygusal olarak yoğun bir performans sergilerler. Dinleyenler de bu anlatıya uygun duygusal tepkiler verirler. Ağlamak, iç çekmek ve sessizce dinlemek ritüelin bir parçasıdır. Bu duygusal performans bireysel değil toplumsal bir üretimdir.

Scheff'in utanç ve gurur dinamikleri kavramı Kerbela anlatısındaki duygusal katmanları açıklar (Scheff 1990). Kerbela hikayesi bir utanç hikayesidir: adalet yenilmiş, mazlumlar katledilmiş ve toplum bu adaletsizliği önleyememiştir. Ancak bu utanç gurura dönüştürülür. Hz. Hüseyin'in direnişi ve fedakarlığı Aleviler için bir gurur kaynağıdır. Böylece utanç verici bir yenilgi manevi bir zafere dönüşür.

Collins'in etkileşim ritüelleri teorisi cemlerin duygusal enerji ürettiğini gösterir (Collins 2004). Cemaat bir araya geldiğinde ortak odaklanma ve duygusal senkronizasyon gerçekleşir. Kerbela anlatısı bu ortak odağı sağlar. Cemaat üyeleri aynı hikayeye aynı anda odaklanır ve benzer duygular yaşarlar. Bu süreç duygusal enerji üretir ve toplumsal dayanışmayı güçlendirir.

Ahmed'in duygusal topluluklar kavramı Alevi cemaatinin nasıl duygusal bağlarla bir arada tutulduğunu açıklar (Ahmed 2004). Topluluklar sadece çıkar veya inanç temelinde değil, paylaşılan duygular temelinde de oluşur. Kerbela etrafında örülen kolektif yas Alevi cemaatini duygusal olarak birbirine bağlar. Hüzün ortak bir deneyim haline gelir ve bu ortaklık cemaat bilincini besler.

Sonuç

Kerbela anlatısı Alevi inancının ve kimliğinin merkezinde yer alan travmatik bir hafıza unsurudur. Bu anlatı sadece tarihsel bir olayın aktarımı değildir; ritüelleştirilmiş yas pratikleriyle toplumsal düzeyde yeniden üretilen ve yönetilen bir duygu deneyimidir. Duygu sosyolojisi perspektifi Kerbela'nın Alevi toplumsal yapısındaki işlevini anlamak için zengin bir kavramsal çerçeve sunar.

Kerbela travması kuşaklar boyunca ritüeller aracılığıyla aktarılmış ve Alevi kimliğinin temel taşı haline gelmiştir. Muharrem ayında tutulan oruç, cem törenlerinde okunan mersiyeler ve icra edilen yas pratikleri geçmişi şimdide yaşatır. Kolektif yas bireysel hüznü sosyal bir deneyime dönüştürür ve toplumsal dayanışmayı pekiştirir. Bu süreç aynı zamanda "biz" ve "onlar" ayrımını netleştirir ve grup sınırlarını çizer.

Kerbela anlatısı Aleviler için sadece geçmişe ait bir hikaye değildir. Güncel adaletsizliklere karşı mücadelede meşruiyet zemini sağlar ve mazlumluk bilincinin kaynağını oluşturur. Modern dönemde yaşanan katliamlar ve ayrımcılık Kerbela travmasıyla ilişkilendirilerek anlamlandırılmıştır. Böylece travma sadece acı veren bir geçmiş olmaktan çıkar ve direnişin ve dayanışmanın kaynağı haline gelir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Ahmed, Sara. 2020. *Duygunun Kültürel Politikası*. İstanbul: Sel Yayınları.

Alexander, Jeffrey C. 2004. “Toward a Theory of Cultural Trauma.” İçinde *Cultural Trauma and Collective Identity*, derleyen Jeffrey C. Alexander, Ron Eyerman, Bernhard Giesen, Neil J. Smelser ve Piotr Sztompka, 1-30. Berkeley: University of California Press.

Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Assmann, Jan. 1995. “Collective Memory and Cultural Identity.” *New German Critique* 65: 125-133.

Ayoub, Mahmoud. 1978. *Redemptive Suffering in Islam: A Study of the Devotional Aspects of Ashura in Twelver Shiism*. The Hague: Mouton Publishers.

Caruth, Cathy. 1996. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Collins, Randall. 2004. *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press.

Connerton, Paul. 1989. *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dressler, Markus. 2013. *Writing Religion: The Making of Turkish Alevi Islam*. New York: Oxford University Press.

Durkheim, Émile. 1965. *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: Free Press. (Orijinal çalışma 1912).

Eyerman, Ron. 2001. *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Freud, Sigmund. 1917. “Mourning and Melancholia.” İçinde *The Standard Edition of the*

Complete Psychological Works of Sigmund Freud, derleyen James Strachey, cilt 14, 237-258. London: Hogarth Press.

Halbwachs, Maurice. 1992. *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press.

Halm, Heinz. 2004. *Shi'ism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Hochschild, Arlie Russell. 1983. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.

Markussen, Hege. 2012. "Conflicting Memories, Identity and Community in Alevi Tradition." İçinde *Alevis and Alevism: Transformed Identities*, derleyen Martin Sökefeld, 71-94. İstanbul: Isis Press.

Massicard, Élise. 2013. *The Alevis in Turkey and Europe: Identity and Managing Territorial Diversity*. London: Routledge.

Nora, Pierre. 1989. "Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire." *Representations* 26: 7-24.

Scheff, Thomas J. 1990. *Microsociology: Discourse, Emotion, and Social Structure*. Chicago: University of Chicago Press.

Shankland, David. 2003. *The Alevis in Turkey: The Emergence of a Secular Islamic Tradition*. London: RoutledgeCurzon.

Turner, Victor. 1969. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing.

Yıldırım, Rıza. 2020. *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları.